

PEHLEVİLER DÖNEMİ TÜRK-İRAN İLİŞKİLERİ

YIL / YEAR 13, SAYI / ISSUE 25 (BAHAR / SPRING 2015/1) ss. 129 - 140

ERSİN SELÇUK

Öğretim Görevlisi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı
ersinselcuk@gmail.com

Öz

Türk ve İran yönetimleri arasındaki ilişkiler Safeviler döneminde mezhep eksenli bir çatışma süreci yaşamıştır. Sonraki süreçlerde Türk-İran ilişkilerinde çeşitli tartışma ve çatışma vakaları yaşanmıştır. 18.yüzyılda İran'daki karışıklıktan sonra Kaçar Hanedanlığı döneminde Osmanlı ile karşılıklı iyi ilişkiler geliştirme sürecine girilmiştir. 1925'te kurulan Pehlevi Hanedanlığı döneminde de bu anlayışa dayalı ilişkiler devam etmiştir. Atatürk, İran ile ilişkileri iyileştirme ve geliştirme noktasında çok çaba sarfetmiştir. İki ülke arasındaki bu iyi ilişkiler kültür ve edebiyat alanında da kendini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Pehlevi, Modernleşme, Uluslararası İlişkiler, Edebiyat

TURKISH-IRANIAN RELATIONS DURING THE PAHLAWI RULE

Abstract

There was hard conflicts between Ottoman and Iranian rulers during the Safawid periods because of some ideological and sectial dogmas rooted in Safawid area. And until nineteenth century Ottoman and Iranian rulers were a kind of rivals. But when Qajar Dynasty got the rule of the country, the positive relations between Ottoman and Iranian authority had started, and attitude to make good relations and improve affective position remained alive when the Pahlawi Dynasty came to rule. In this course of time literal and cultural relation between two community was good and improving.

Keywords: Turkey, Iran, Pahlawi, modernisation, international relations

Giriş

Her şeyden önce Türk-İran ilişkilerini tarihi bir perspektiften ele almak gereklidir. Osmanlı Devleti ve İran tarih boyunca devam eden mezhep odaklı ideolojik bir çatışmanın tarafı olmuşlardır. Bu bağlamda Türk-İran rekabeti Safeviler Döneminde (1486-1722) en şiddetli şeklini aldı. Safevi Hanedanlığı'nın dağılmasının ardından, İran'da XVIII. yüzyıl boyunca kargaşa hakim oldu. Sonraki yüzyıllar boyunca Türk-İran ilişkileri, iki ülke arasındaki sınırın değişmemesini de sağlayan, küçük sürtüşmeler etrafında cereyan etti. 1797 yılında kurulan Kaçar Hanedanlığı, Osmanlı Hanedanlığı'na yönelik olumlu bir tavır sergilemiş ve bu dönemdeki Türk-İran ilişkileri Rusya ve Avrupa güçlerinin her iki imparatorluğa şiddetli bir şekilde baskı uygulamaları sonucu olumlu anlamda etkilenmiş ve bu durum 1850'lere değin devam etmiştir. 1925'te Kaçar Hanedanlığı'nın yerini alan Pehlevi Hanedanlığı¹ ile de Türkiye ve İran arasında süregelen iyi ilişkiler devam etti. Bazı küçük gerginliklere rağmen Türk-İran ilişkileri, Pehlevi rejimi zamanında en iyi seviyeye ulaştı². Pehlevi Hanedanlığı, ya da gerçekte monarşik anayasal düzen 11 Şubat 1979'da İmam Humeyni önderliğinde gerçekleştirilen İslami halk devriminin zafere ulaşması ile sona erdi³.

130

S B A R D
YIL / YEAR 13
SAYI / ISSUE 25
BAHAR / SPRING
2015/1

Pehleviler Döneminin Başlaması

Haziran 1908'de Şah sıkı yönetim ilan ederek meclisi kapatmıştı. Anayasa taraftarları, Tebriz'i işgal etmiş olan Ruslara ve Şah'ın bu hareketine rağmen direndiler ve Temmuz 1909'da Muhammet Ali Şah'ı tahttan indirerek yerine yedi yaşındaki oğlu Ahmet'i geçirdiler. İki yıl sonra Muhammet Ali'nin yeniden tahtı ele geçirme teşebbüsü Rusların doğrudan müdahalesine yol açtı. Nihayet 24 Aralık 1911 tarihinde meclis tekrar kapatıldı.

İran, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmış olmasına rağmen savaş sonrasında Türk-Rus ve İngilizlerin çekişme alanı oldu. 1917'de Bolşevik ihtilali sebebiyle Rusların bölgeden çekilmesi üzerine 1919 tarihli ant-

¹ Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. Osman KARATAY, s. 314, Ankara, 2002.

² Aras, Bülent; "Türk-İran İlişkileri: Değişim ve Süreklilik", *Avrasya Dosyası*, C.XII, Sayı 2, s.62, 2006.

³ , Adel, Gholamali Haddad, Elmi, Mohammad Jafer, Taromi-fad, Hasan, "The Pahlavi Dynasty", *An Entry from Encyclopedia of the world of Islam*, s. 96, EWI Press Ltd., 2012, London.

laşmaya göre İran tamamen İngilizlerin kontrolü altına girdi. İran ancak Sovyetler Birliği ile yapılan 1921 tarihli antlaşma sonucu İngilizlerin baskısından kurtulabildi. Aynı yıl darbe ile yönetimi ele geçiren Rıza Han cumhuriyet ilan etmeyi düşündü fakat ulemanın muhalefeti sebebiyle bu fikrinden vazgeçti. 1923 yılında Ahmet Şah'ı tahttan indiren Rıza Şah Pehlevi 15 Aralık 1925'te kendini şah ilan etti. Böylece İran'da Kaçarlar Dönemi kapanmış, Pehleviler Dönemi başlamış oldu⁴.

Pehleviler Döneminde İran'ın Dış Politikası ve Türkiye ile İlişkilerin Başlaması

İran ve Osmanlılar arasındaki diplomatik ilişkiler resmen 1835 yılında İran'da Osmanlı elçiliğinin açılmasıyla başladı. İran da Nasıruddin Şah zamanında Emir-i Kebir'in başbakanlığı döneminde 1851 yılında Osmanlı'da ilk kez olarak kendi elçiliğini açtı. Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra iki yeni şahsiyetin ortaya çıkmasıyla iki ülke bazı değişimlere sahne oldu.⁵ Pehleviler döneminde İran'ın dış politikasının Rus ve İngiliz hegemonyasının etkisi altında gelişme gösterdiği söylenebilir. Yine bu dönemde sağlık rejiminin tesisi ve eski İran kültürünün diriltilmesi ile birlikte yeni bir İran ülküsü oluşturulmaya çalışıldığı da bir vakıadır⁶. Ayrıca 1942-1949 yılları arasında eski İngiliz sömürgeciliği ile yeni Amerikan sömürgeciliğinin İran'daki rekabetinin İran'ın dış politikasında gerçekleştirdiği etkiler de göz önünde tutulmalıdır⁷. Nitekim İkinci Dünya Savaşı öncesi İran siyasetinde hâkim devlet olan Büyük Britanya savaş sonrası yerini Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakmıştır⁸.

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının hemen ardından milli mücadele sonunda kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, çevresindeki komşularıyla dostluk ve barış içinde yaşama ilkesine büyük önem vermiştir. Milli mücadele yıllarında Ankara, Müslüman komşuları ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştı. Bunda İslamî motifleri de kullanmıştı. Türkiye İran ve

⁴ Üstün, İsmail Safa, "İran", *DİA* c. XXII, s. 402, İstanbul, 2000.

⁵ Harrâzî, Saïd, *Târîhçe-i Ravâbit-i İrân ve Turkiyye Der Dovre-i Pehlevî*, <http://gozarestan.ir/show.php?id=752> (10.01.2015)

⁶ *Arman-ı İrân*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, 193052 demirbaş numarada kayıtlı, s. 15-18., Tahran, 1327 hş.

⁷ Zencanî, *Abbasalî Amîd, İnkılâb-i İslâmî ve Rîşehâ-yi An*, Neşr-i Kitâb-ı Siyâsî, Tahran, 1367/1989, s. 395.

⁸ Taflıoğlu, M. Serkan, "II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7 Summer 2013, p. 631-644, Ankara-Turkey, s. 632.

Afganistan'la siyasi ilişkilere girmişti. Türkiye ile İran arasındaki diplomatik ilişkiler 1921 yılında başlamıştır. Mümtazü'd-devle 1921'de ilk olağanüstü İran elçisi olarak Ankara'ya gelmişti⁹.

Türkiye komşularıyla dostluk ve barış içerisinde yaşama ikesine verdiği önemi İran ile 22 Nisan 1926 tarihinde imzaladığı "Güvenlik ve Dostluk Antlaşması" ile kanıtlamıştır. 1934 yılında İran şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye yaptığı ziyaret Atatürk döneminin önemli siyasal olaylarından biri olmuştur. Bu tarihten sonra 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, adını Tahran'daki Sadabat Sarayı'ndan alan Sadabat Paktı imzalandı.

1930'lu yıllar Avrupa'da savaş rüzgarlarının yeniden esmeye başladığı dönemdir. İçerde büyük ve köklü inkıplara girişmiş bulunan Türkiye, bunu gerçekleştirmek için dışarıdaki gelişmeleri yakından izlemeyi ihmal etmemiştir. Almanya'da Nazi Partisi'nin 1933 yılında iktidar olması, İtalya'nın Akdeniz'de ve Balkanlar'da yayılcı bir siyaset izlemesi ve Avrupa devletlerinin silahlanma yarışına girmesi dünya barışını tehdit etmeye başlamıştı. Bu tehlikelerin belirmesi, ikili dostlukların ortak bir işbirliğine dönüştürülmesinin gerekli olduğu kanaatini doğurmuştu. İtalya ve Bulgaristan'ın Balkanlarda yayılcı bir siyaset izlemeleri, Balkan ülkelerini endişeye sevk etmiş ve onları birbirine yaklaştırma sonucunu doğurmuştur. Bu gelişmeler sonucu Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Türkiye bir araya gelerek 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da Balkan Antantı'nı imzaladılar.

Balkan Antantı ile batı sınırlarını güvence altına alan Türkiye, doğu sınırlarının güvenliği için de bir işbirliği arayışına girmiştir. Bu çerçevede özellikle İran ile 1932 yılından sonra yaşanan gelişmeler iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış ve İran şahı Rıza Pehlevi'nin 1934 Haziran'ında Türkiye'yi ziyaret etmesi iki ülke arasındaki ilişkileri en üst seviyeye çıkarmıştır¹⁰. Rıza Han Türkiye'den döndükten sonra zihninde bir çok değişim yaşadı. O İran'ı olabildiğince Türkiye'ye benzetmek istiyordu. Örneğin ekonomik alanlarda Rıza Han'ın Atatürk ile görüşmesinde iki ülke arasındaki tüm sınır anlaşmazlıkları giderilerek dostluk antlaşmalarının ve ekono-

⁹ Can, Aydın, *Atatürk Dönemi Türk-İran İlişkileri*, s. 3, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/aras-tirmalar/aydin_can_ataturk_donemi_turk_iran_iliskileri.pdf (09/01/2015)

¹⁰ Yıldırım, Ender; *Türkiye İran İlişkileri (1918-1960)*; Yüksek Lisans Tezi; s. 61-62.; İstanbul, 2009.

mik antlaşmaların zemini hazırlandı¹¹. Rıza Şah Pehlevi gelişen bu ilişkilerde Türkiye'ye çok güvenmekteydi ve kendi ülkesi için Türkiye'yi bir model olarak görmekteydi. Ayrıca Rıza Şah Pehlevi, Türkiye'ye güvendiğinin bir işareti olarak İran'ın Afganistan'la olan sınır ihtilafının çözümünün Türkiye'nin hakemliğine bırakılmasını dahi teklif etmişti. Afgan ve İran hükümetleri Türkiye'nin hakemliğini kabul etmiş ve bu göreve Türk hükümeti tarafından Fahrettin Paş atanmıştır. Türk heyetinin hakemliği ile sonuçlanan sınır antlaşması 1935 yılında İran meclisinde onaylanmıştır¹².

Sınırları içinde büyük bir Türk nüfusunun yaşamakta olduğu İran'ın, tarihsel olaylardan alınması gereken derslerden esinlenerek batı komşusu Türkiye ile birlikte Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) içinde bulunuşu; ortak güvenlik ve ekonomik kalkınma yönünden her iki devlete önemli yararlar ve fırsatlar hazırlamıştır¹³.

İran ve Türkiye Arasındaki Kültürel İlişkiler

Rıza Han Avrupa'ya yapmış olduğu bir yolculuğun ardından şöyle demiştir: "Ben Türklerin bu kadar ilerleyip, Avrupa medeniyetini almakta bu kadar mesafe katedeceklerini sanmıyordum. Oysa şimdi görüyorum ki biz çok geri kalmışız ve tüm güçlerimizle memleketin ilerlemesi için özellikle kadınların özgürlüğü konusunda adımlar atmamız gerekir." Beraberindekiler de kendisinin sayesinde İran milletinin büyük ilerlemeler katettiğini ifade etmişlerdir. Fakat Rıza Han bu durumla beraber yine aynı sözlerini söylemiştir. O, İran'a döndüğünde İran'ı görünüm bakımından Türkiye ile eşitlemeye karar verdi. Şapkada değişiklik, hicab'ın kaldırılması, üniversitelerin kurulması, yüksek askeri okulların kurulması, Pars Haber Ajansı'nın kurulması, Ferhengistan-ı İran gibi kurumların tesis edilmesi, tüm bunlar Türkiye'nin etkisi ile olmuştu¹⁴.

Rıza Şah, İran milliyetçiliği söylemini kullanıyor ve yakın dostu olan Mustafa Kemal Atatürk gibi din ve siyaseti birbirinden ayırarak kapitalizmle modern-ulus devleti birbirine bağlamak için çaba gösteriyor-

¹¹ Pehlevânî, Tal'at, *Revabit-ı İrân ve Türkiye Der Dovre-yi Pehlevî*, <http://www.pajoohe.com/fa/print.php?UID=39490>.

¹² Yıldırım, Ender; *Türkiye İran İlişkileri (1918-1960)*; Yüksek Lisans Tezi; s. 61-62.; İstanbul, 2009.

¹³ Harrâzî, *Tarihte Türk-İran İlişkileri*, İstanbul, s. 142-143.

¹⁴ Pehlevânî, Tal'at, *Revabit-ı İrân ve Türkiye Der Dovre-yi Pehlevî*, <http://www.pajoohe.com/fa/print.php?UID=39490>

du. Rıza Şah bu dönemde başlattığı sosyal ve siyasi reformlarla İran'ı feodal-köylü bir ülke olmaktan endüstrisi gelişmiş bir ülkeye dönüştürmeyi başarmıştır. Üniversiteler açmış, fabrikalar kurmuş ve ülkeyi baştan aşağıya demiryollarıyla döşemiştir. Kaliteli bir yönetim kadrosu yetiştirmek için yurt dışına öğrenciler göndermiştir¹⁵.

Ayrıca Pehleviler dönemi içerisinde çoğunlukla siyaseten ilerlemiş olan Türk nüfusunun siyasette kısmen rol almış olması Türk-İran ilişkilerinde yeni ufukların doğmasına kapı aralayabilecek dinamiklere sahiptir¹⁶.

Cumhuriyet Döneminde Türk-İran İlişkileri

Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti ile İran arasında yukarıda da belirtildiği gibi yeni kültürel ve siyasal ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler geçmiş tarihteki ilişkilere oranla yeni bir yol izlemiştir. Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ne yön veren ve komşularla dostluğu öncülleyen politikası bu anlamda İran ile de dostluğun gelişmesini sağlamıştır.¹⁷

Türk Kurtuluş Savaşı'nı izleyen yıllarda Türkiye'nin doğu sınırında İranla bazı sınır anlaşmazlıkları olmuştu. Bu anlaşmazlıklar özellikle Mosul uyuşmazlığının sürüp gittiği yıllara rastlar ve Türkiye'de 1925 yılında ortaya çıkan "Doğu İsyanı'ndan" sonra da devam eder. Ancak 22 Nisan 1926 yılında sınır sorunlarına son vermek amacıyla; Tahran'da imzalanan "Güvenlik ve Dostluk Antlaşması" Türk-İran ilişkilerinde önemli bir adım olmuştur. Altı maddeden oluşan bu antlaşmanın 1. maddesi iki ülke arasında "Sonsuz" (Ebedi) dostluğu öngörüyordu. Bu antlaşma Türk-İran sınırı sorunlarını genel hatlarıyla çözüme bağlıyordu. Bu antlaşmanın 6. maddesinde şöyle deniliyordu: "Akit taraflar sınır bölgeleri halkının huzur ve güvenliğini sağlamak amacıyla sınıra civar arazide bulunan aşiretlerin ihdas edegelmekte oldukları iki memleketin asayişini bozan cürme ait fiillere ve tertiplere son vermek için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır. Bu tedbirler taraf olan hükümetlerce ayrı ayrı ve gereğine inandıkları takdirde ortaklaşa alınacaktır."¹⁸

¹⁵ Yeğin, Abdullah, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, s. 23, Seta Yayınları, Rapor, Haziran, 2013.

¹⁶ Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, s. 314.

¹⁷ Atatürk'ün yabancı devlet başkanlarıyla olan ilişkileriyle ilgili olarak Türk Tarih Kurumu yayınlarından 2001 yılında basılan, Bilal N. Şimşir'in *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* adlı eserinin, volume II, s. 411-559 kısımlarına bakılabilir.

¹⁸ Bkz. Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 97.

Daha sonra bu minvalde bazı olayların çıkışı üzerine adı geçen antlaşmaya ek bir protokolün imzalanması 15 Haziran 1928'de Tahran'da gerçekleştirildi. Bu protokolü izleyen ve Tahran'da 23 Ocak 1932'de imzalanan antlaşma; Türk-İran sınır hattının tayini, uzlaşma, adli düzeltme (tesviye) ve hakemlik konularına çözüm getirdi. Bu antlaşmaların ilkinde sınırdaki soygunları önlemek amacıyla Ağrı bölgesindeki sınır hattında bazı değişiklikler yapıldı. 5 Kasım 1932'de Ankara'da imzalanan antlaşma 22 Nisan 1926 tarihli antlaşmayı yeniledi. Bu suretle iki ülkenin ilişkileri daha dostça bir havaya girmiş oldu¹⁹.

Son Şah Döneminde Türk-İran İlişkileri

İran ve Afganistan Türkiye'nin dış politikasında son derece önemli yeri olan kardeş ülkeler olmuşlardır. Bunun üç sebebi vardır:

a-İran ve Afganistan'ın stratejik önemleri.

b-Her iki ülkenin bünyelerinde milyonlarca Türk kökenli insanı barındırmaları.

c-Kafkasya ve Türkistan Türk ülkeleri ile komşu olmaları.

Sağlığında Atatürk, bu iki ülkeye, özellikle Afganistan'a elinden geldiği kadar yardım etmiştir. İran'da Pehlevi Hanedanlığı'nın kurucusu Şah Muhammet Rıza Pehlevi'ye de mümkün olan desteği vermiştir. Bununla da yetinmeyen Atatürk, her iki ülke ile ayrı ayrı dostluk antlaşmaları imzalamıştır²⁰. Fakat Stalin önderliğindeki Sovyet Rusya'nın İran ve Afganistan'da komünizmi yayma gayretlerine hız vermesi, Atatürk'ü endişeye sevk etmiştir. Bunun üzerine Atatürk, bu iki müslüman dost ülkenin liderlerini ikna ederek onların bir dostluk paktı etrafında birleşmelerini sağlamıştır. Bu arada, İran ve Irak arasındaki sınır ihtilafın çözümünü sağlayan Atatürk, Türkiye ile birlikte bu üç ülkeyi Sadabat Paketi ile bir araya getirmiştir.

Türkiye'nin 1951'de NATO'ya alınması kararından sonra ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye, Mısır'ı da aralarına alarak Doğu Akdeniz'in savunması için bir "Orta Doğu Komutanlığı" oluşturmak istemişse de Mısır'ın bu teklifi kabul etmemesi üzerine bu teşebbüsten bir netice alınamamıştır. Bunun üzerine ABD, komünist rejimin yayılmasını önlemek için Türki-

¹⁹ *Tarihte Türk-İran İlişkileri*, s. 127-129.

²⁰ Atatürk'ün yabancı devlet başkanlarıyla yaptığı çeşitli yazışma örnekleri ve fotoğraflar, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* adlı eserin 724-754 sayfaları arasında yer almaktadır.

ye, İran, Irak ve Pakistan'ın bir araya gelerek bir müdafaa paktı kurmalarını teklif etmiştir.²¹ Bu dönemdeki Türk-İran ilişkilerinin daha çok, yüksek bölgesel antlaşmaların ışığı altında gerçekleşmiş olduğu ve dünyanın süper gücü olarak Amerika'nın iki ülke arasındaki ilişkilerin oluşturulmasında en önemli rolü aldığını söylemek de mümkündür²². Zaten o sıralarda İran dış politikası 19 Ağustos 1953 askeri darbe sonrasında özellikle Orta Doğu ile ilgili konularda, Amerika Birleşik Devletleri'nin politikaları ile örtüşmüştür. Böylesi iniş ve çıkışlara rağmen ilişkiler gelişerek devam etmiştir.²³

Ayrıca Muhammet Rıza Şah da tüm iniş ve çıkışlara rağmen Türkiye ile ilişkilerde bazı önemli adımlar atmıştır. 1956 yılında Bağdat Antlaşması, 1960 yılında CENTO antlaşması, 1965 yılında RCD diye adlandırılan Bölgesel Kalkınma Teşkilatının oluşturulması gibi adımlar bu cümledendir²⁴. Yine 1960'lı yıllarda Türkiye-İran ilişkilerinin yeni bir çerçeveye oturduğunu, ABD çerçevesinden çıkarak doğrudan iki ülke çıkarları açısından tanımlanmaya başlanmıştır. Türkiye bir yandan dış CENTO'ya bağlılığını korurken, diğer yandan yeni benimsediği çok yönlü dış politikasına uygun olarak İranla ilişkilerini sağlam bir zeminde tutmaya çabalamıştır²⁵.

Rıza Şah'ın Etkilendiği Kişiler ve Aydınlar

1924'e gelindiğinde, Rıza Şah, Atatürk'ün çizgisinin yanı sıra bir cumhuriyet fikrini de benimsemeye hazırdı, fakat halkın büyük bir kesiminin Türkiye'de cumhuriyetçilikle atbaşı gidiyor gibi gözükken apaçık İslam düşmanlığının İran'ı etkileyeceğini düşünerek, tereddüt etti. En sonunda 1925'te son Kaçar hükümdarını tahttan indirdi ve kendisini şah ve yeni bir hanedanın (Pehlevi) kurucusu ilan etti. Ancak kurulan bu yeni hanedanlıkla da İran ne dış borçlarından kurtulabildi ne de istikbale dair verilen taahhütleri yerine getirebildi.

²¹ Saray, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, s. 129-131, 1999, Ankara.

²² Pehlevânî, Tal'at, *Revabit-ı İrân ve Türkiye Der Dovre-yi Pehlevî*, <http://www.pajoohe.com/fa/print.php?UID=39490>

²³ Adel, Gholamali Haddad, Elmi, Mohammad Jafer, Taromi-fad, Hasan, "The Pahlavi Dynasty", *An Entry from Encyclopaedia of the World of Islam*, EWI Press Ltd., London 2012, s. 94.

²⁴ Pehlevânî, Tal'at, *Revabit-ı İrân ve Türkiye Der Dovre-yi Pehlevî*, <http://www.pajoohe.com/fa/print.php?UID=39490>

²⁵ Çetinsaya, Gökhan, "Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri 1926-1938", <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354876> (08.01.2005).

Bununla birlikte, Fars devrimi, Rıza Şah'ın idaresinde meyvelerini verdikçe bir modernleşme terkibi ortaya çıkardı. Büyük ölçüde Atatürk'ün reformlarından uyarlanan reformlar tıpkı Atatürk'ünkiler gibi bazı noktalarda, Rus devriminden çıkarılanlara yani Komünizm rejimindeki uygulamalara çarpıcı bir şekilde paraleldi. Hatta topyekün kültürel gidişatı bile kısmen benzeşti. Rıza da komünistler gibi, İslami mirasın aşılacağı bir kültürel geleceği hedeflemiş, ama yine de onun yerine ikame edilmeye çalışılan Batı kültürünü kolayca benimseyememiş gibi gözüküyordu. Fakat komünistler arasındaki yeni kültürel ilham gerçekte ruhun belirli bir derece bağımsızlığını inkişaf ettirirken, Rıza Şah yönetiminde bu büyük ölçüde zahirde kaldı.

Yeni ilhamı, İslam öncesi İran gelenekleri temin edecekti. Fakat böyle bir ilham kendisini en fazla yeni hükümet binalarının cephelerinde gösterdi. Aslında, Rıza'nın yönetimi altında ulema, İslam'ın temsilcileri olarak, iktisadi açıdan (her şeyden önce, eğitim sistemindeki arta kalan kalelerinden saf dışı edilerek) ve prestij açısından (mesela, şii muharrem ayı törenlerindeki bazı gösterilerin yasaklanmasıyla ve hepsinden önemlisi güneş takvimi uygulamasına geçilerek milli seküler tatillere dair yeni bir sistemin kısmen dini bayramlar yerine ikame edilmesiyle) sürekli baltalandı. Fakat İslam'ın kamusal rolünü kısıtlayan kurumlar için pratik ilham kaynağı, aslında, modern Batı idi. Atatürk'ün içten Batıcılığının aksine onunki bir derece olumsuz, esasen kendisini dışarıda tutan bir tavırdı: Rıza, Batılı bilgiyle sadece en yalın teknik anlamıyla ilgilenilmesi gerektiğini ileri süren, yoğun bir resmi Batı aleyhtarlığını ve Batı korkusunu teşvik etti. Örneğin, yeni güneş takvimi Batının kullandığı Gregoryen takvim değildi, yeni bir İrani takvimdi²⁶. Şah ayrıca kendi monarşi anlayışını sağlamlaştırmak için iç dinamiklerden çok Batı ve Doğu blokları arasındaki güç mücadelesini kendi lehine kullanmıştır. Batı'nın, özellikle Amerikan yönetiminin İran'a olan hayati ihtiyacı Şah yönetiminin içerde daha otoriter yapı kurmasına zemin hazırlamıştır²⁷.

Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti

1956 yılının hiç şüphesiz en önemli gelişmelerinden biri İran şahı Muham-

²⁶ G. S. Hodgson, Marshall, *İslam'ın Serüveni*, İz yayıncılık, İstanbul 1993, c.3, s. 351-352.

²⁷ Taflıoğlu, M. Serkan, "II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7 Summer 2013, p. 631-644, Ankara-Turkey, s. 632.

med Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyaretidir. Adnan Menderes'in Tahran ziyareti sırasında sürekli vurgulanan Türk-İran dostluğunu daha da perçinlemek amacıyla İran Şehinşahı Türkiye'ye davet edilmişti. Şehinşah ve eşi Kraliçe Süreyya ve maiyetiyle birlikte 16 Mayıs 1956'da resmi davetli olarak Türkiye'ye geldiler. Şah, Türkiye'ye teşriflerinden sonra onuruna verilen bir ziyafette iki ülke arasındaki dostluğa değinen bir konuşma yapmıştır.²⁸

Türkiye'de Yapılan Araştırmalara Göre İran ve İranlılar

1971 yılında, İran şehinşahlığının 2500. kuruluş yıldönümü münasebetiyle, Türkiye'de İran ve İranlılarla ilgili günlük gazete yazılarına varıncaya kadar bütün yayınlar tespit edilmiş ve *Türkiye'de Basılmış Farsça Eserler, Çeviriler ve İranla İlgili Yayınlar Bibliyografyası* adıyla basılmıştır. Bu bibliyografyada 1322 künye vardır. Bazı konularda pek az kitap ve makale yer alırken özellikle dil ve edebiyat ile ilgili yayınlarının sayılarının yüzü aştığı bu arada Fars dilini öğreten kitaplarla İran menşeli halk hikayelerinin defalarca basılmış olduğu görülmektedir. Mesela, Muharrem Zeki Korgunal'ın *Ah İsmail* adlı hikayesi 1931-1960 yılları arasında 11 baskı yapmıştır. *Ferhat ile Şirin* ve *Zaloğlu Rüstem* de defalarca basılan halk hikayeleri arasındadır. Çok basılan çeviri kitapları arasında, Feridüddin Attar'ın *Pendnâme'si*, *Kelile ve Dimne*, Cami'nin *Baharistan'ı* Firdevsî'nin *Şehnâme'si*, Hâfız'ın *Dîvân'ı*, Hayyâm'ın *Rubâileri*, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostan'ı* da vardır. Yine Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin Farsça yazdığı ve defalarca Türkçeye de çevrilen ve basılan eserleri, iki ülke arasında kültürel tanışıklığa katkı yapan önemli eserlerdir. Dil ve edebiyattaki bu zenginlik iki dost ülke ve ulus arasındaki kültürel bağların tarihinin ve kuvvetinin bir delili olarak gösterilebilir.²⁹

Informative Abstract

Turkish-Iranian Relations During The Pahlawi Rule

First of all, it is essential to approach Turkish-Iranian relations within the perspective of history. The Ottoman Empire and Iran have been a part to an ideological conflict based on religious sect that has continued so far. In this term, the opposition between Turks-Iranians reached

²⁸ Yıldırım, Ender; *Türkiye İran İlişkileri (1918-1960)*; Yüksek Lisans Tezi; İstanbul, 2009, s. 132-133.

²⁹ Yediyıldız, Bahaeddin, *Türkiye'de Yapılan Araştırmalara Göre, İran ve İranlılar, İran ve Türkiye Arasındaki Tarihi Kültürel İlişkiler Konulu Makaleler Mecmuası 1*, İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı, Uluslar arası Kültürel İncelemeler Merkezi) Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 186-187.

its peak in Safavid Period (1586-1722). After the collapse of the Safavid Dynasty, there was turmoil in Iran during 18th century.

During the next centuries, Turkish-Iranian relations experienced petty frictions creating no change in the borders of both countries. Established in 1797, Qajar Dynasty had a positive attitude towards the Ottoman Dynasty and Turkish-Iranian relations of the period have been positively influenced as a result of the intense pressure by Russian and European forces to both countries, and this continued until 1850s. with Pahlavi Dynasty which replaced Qajar Dynasty in 1925, good relations between Turkey-Iran remained. Despite some little tensions, Turkish-Iran relations reached the top level in Pahlavi regime. These good relations have been maintained in language and literature fields as well.

Keywords: Turkey, Iran, Pahlavi, modernisation, international relations

Kaynakça

Aras, Bülent; *Türk-İran İlişkileri: Değişim ve Süreklilik*, Avrasya Dosyası, 2006.

Can, Aydın, *Atatürk Dönemi Türk- İnan İlişkileri*, s. 3, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin_can_ataturk_donemi_turk_iran_iliskileri.pdf (09/01/2015).

Çetinsaya, Gökhan, (1999), "Atatürk Dönemi Türkiye-İnan ilişkileri 1926-1938", <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354876> (08.01.2005).

G. S. Hodgson, Marshall, *İslam'ın Serüveni*, İz yayıncılık, İstanbul, 1993.

Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çeviren: Osman Karatay, s. 314, Ankara 2002.

Harrâzî, Saîd, *Târîhçe-i Ravâbit-i İrân ve Turkiyye Der Dovre-i Pehlevî*, <http://gozarestan.ir/show.php?id=752> (10.01.2015).

Harrâzî, *Arman-ı İrân*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Tahran, 1327 hş.

Harrâzî, *Tarihte Türk-İnan İlişkileri*, İstanbul.

Pehlevânî, Tal'at, *Revâbit-i İrân ve Türkiye Der Dovre-yi Pehlevî*, <http://www.pajoohe.com/fa/print.php?UID=39490>

Saray, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Şimşir, Bilal N., *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Türk Tarih Kurumu yayınları, 2001.

Tafloğlu, M. Serkan, "II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, Volume 8/7 Summer 2013, p. 631-644, Ankara-Turkey, s. 632.

Üstün, İsmail Safa, "İran", *DİA*, c. XXII, İstanbul 2000.

Yediyıldız, Bahaeddin, *Türkiye'de Yapılan Araştırmalara Göre, İran ve İranlılar, İran ve Türkiye Arasındaki Tarihi Kültürel İlişkiler Konulu Makaleler Mecmuası*, (İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı, Uluslar arası Kültürel İncelemeler Merkezi) Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.

YeğİN, Abdullah, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, Seta Yayınları, Rapor, Haziran, 2013

Yıldırım, Ender; *Türkiye İran İlişkileri (1918-1960)*, İstanbul, 2009.

Zencanî, AbbasalîAmîd, *İnkılâb-i İslâmî ve Rîşehâ-yi An*, Neşr-i Kitâb-ı Siyâsî, Tahran, 1367/1989.